

«MİLLİ BİR GÜÇ OLARAK TÜRK KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ»
ÜZERİNDE BİR İNCELEME -DENEME-*

Ahmet Cevat Eren

Özet olarak buraya kadar açıklanan noktaları, gözönünde tutarak, konumuzun ikinci bölümü olan, Türk tarihinin Kültür-Sosyolojisini açıklamaya gayret edelim : Bilindiği üzere, devletlerin ikbal devirleri, yükseldikleri devirler gibi, dekadanslarının, inhitatlarının da hangi sebeplerden ileri geldiklerini araştırmak umumî bir kaide, prensiptir.

Türk kültür ve medeniyeti üzerinde şimdiye kadar incelemeler yapmış olan bilginler, Türk kültür ve medeniyet tarihini üç büyük devir altında mütalâa etmişlerdir.

a) Türklerin islâmiyeti kabul etmeden evvel Orta Asya'da kurdukları devletler; bu devir milâddan önce, hatta Prehistorya devrinden başlayarak Türklerin islâmiyeti kabul ettikleri tarihe kadar, yani milâddan sonra X. yüzyıl sonlarına kadar zamanı ihtiva eden devirdir. İlk ve orta zamanların büyük bir kısmını kapsayan bu devir, tamamiyle Türklere has bir kültür ve medeniyetin izlerini taşımaktadır. Bu devrin en yüksek kültür ve medeniyet çağları, milâddan önce 400 senesinde kurulmuş olan Hiyugnu Devleti zamanıdır. Mete zamanında (M.E. 176) en yüksek devrini yaşamıştır. Daha sonra bilindiği üzere, batı Türk-Hun devleti olup, Atilla zamanında kudretli bir devlet olmuş ve Avrupa içlerine kadar yayılma, genişleme imkânını hazırlayan bir kültür seviyesine ulaşmıştır. Daha sonra bilindiği üzere, bugün kültürümüzün, din, dil, edebiyat, san'at bakımından en yüksek bir devrini gösteren Göktürk devleti gelmektedir. Milâddan sonra VII. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir.

b) Bilindiği üzere, İslâmiyetin VII. yüzyıl ortalarında şür'atle gelişmesi ve bu dinin Asya'ya da nüfuz etmesi, Türklerin bir kısmı yavaş, ya-

* Bu incelemenin baştafı *Tarih Enstitüsü Dergisi'nin* 7-8. sayısında yayınlanmış bulunmaktadır.

vaş islâm kültür ve medeniyeti sahasına girdiler. Fakat, islâmiyetin yayılmasından ikiyüz yılı aşan bir devir geçtikten sonra ancak Türkler, X. yüzyıl sonlarına doğru kitleler halinde islâm dünyasına dahil olmuşlardır. Yani Türklerin kitleler halinde islâmiyeti kabul etmeleri Emeviye Devleti'nin temamı ve Abbasiye Devleti'nin de dağılma devrine girdiği sıralarda X. yüzyıl sonlarında olmuştur. Neden Türklerin iki asır kadar kendi, eski kültür ve medeniyetlerinde devam etmişlerdir sorusu bugün elân meçhul kalmış bir problemdir.

Bilindiği üzere, milâddan sonra XI. yüzyıl başlarında, Büyük Selçuk Türk Devleti'nin kuruluşu ve kısa bir zamanda islâm dünyasına hâkim olması, islâm kültür ve medeniyeti yanında, kendi kültürlerinin de devam ettiği şüphesizdir. Türklerin önce 1035, daha sonra 1041 Malazgird zaferinden sonra, Anadolu'ya hâkim olmaları ve yerleşmeleri ile Türk tarihinde yeni bir devir başlar. Anadolu Selçuk imparatorluğundan sonra, Osmanlı imparatorluğunun kurulması, bu imparatorluğun süratle üç kıt'aya yayılması, Kanunî Sultan Süleyman zamanında güçlü bir devre vasıl olması, İslâm Türk kültür ve medeniyetinin en yüksek devrini teşkil eder. Fakat bu yüksek kültür ve medeniyet, yavaş, yavaş bir inhitata, dekadansa girerek, XVIII. yüzyılda, Avrupa medeniyeti karşısında bir duraklama geçirdikten sonra yeni bir kültür devri başlar.

c) Bu devir üçüncü devirdir. XVIII. yüzyıl başlarından, Cumhuriyet devrine kadar devam eder.

Bu devrin tarihi, Türklerde yeni bir hareketin başladığı devirdir. Islâhat, Tanzimat, Meşrutiyet devirleri, yeni bir kültür hareketinin alâmetleri olarak Türkiye tarihinde yer alır. Cumhuriyetin kurulmasıyla Türkler, özellikle Türkiye'de meskûn olan Türkler, yeni bir kültür çağına girmişlerdir ki, bazı tarih yazarlarımız bu devri, garplılaşma, kültür değişimleri, Avrupa tesirleri altında Türk-Kültür medeniyet devri adı altında tavsif ederler. Kanaatımızca bu tabirler tamamile doğru değildir. Türklerin kendi devlet hayatını kurtarmak, müdafaa ve muhafaza etmek için 200 seneye yakın bir zaman sarf ettikleri bu devri doğru bir terimle ifade etmek lâzım gelirse, Çağdaş Türk-Kültür ve Medeniyet devri, yahut Modern Türk-Kültür-Medeniyet devri diye adlandırmak lâzımdır.

Zira garplılaşma, Avrupa'ya yaklaşma diye bir kültür ifadesi hiçbir devlette görülmemiştir. Tarihimizde bu neviden yanlış terimlerin kullanılması, çeşitli kültür buhranlarına yol açmıştır. Zira, kültür kendine has bir güçtür. Çağdaş batı medeniyetinin nüfuz etmesi, Türklerin kendine has kültür fak-

törlerini ortadan kaldırmamıştır, yahut kaldırımağa muvaffak olamamıştır. Zira, değişen ve kabul edilen modern kültür vasıtalarıdır, civilisation'dur. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti devrinde, zaman ve halin icaplarına uygun yeni bir dünya görüşünün gelmesi, Türklerin kendine dönüş zihniyetinin uyandığını gösterir. Bütün gayret Türk kültürünü medeni vasıtalarla techizden, donatmaktan ibarettir. Pek âşikârdır ki, avrupayı kisve giymekle bir kimse benliğini kaybetmez, kültür faktörleri din, san'at, edebiyat yine devam etmektedir. Devlet görüşü, ahlâkı vasıflar, örf, âdetler yine bâkidir. Özellikle devlet görüş ve telâkkisi yine büyük Türk tarihinden müphem olmuştur. Bunu anlamak için kâşif olmağa lüzum yoktur. Yalnız Cumhurbaşkanlığı forsuna bakmak kâfidir ki, devletimizin en yüksek makamının bayrağı olan bu sembol bize tarihimizin devlet görüşünü açıklar. Modern Türk hareketinin tarihini açıklayanlar Türkleri daima Japonya ile mukayese etmişlerdir. Fakat bu mukayese devri de bugün artık kâfi değildir. Tarihin gerçeklerini öğrenmek, ortaya atmak Çağdaş Türk-kültür ve Medeniyeti'nin ne kadar büyük ve güçlü merhaleler aşarak bu çağa vardığını öğrenmekle mümkündür, araştırmakla kabildir.

Bu araştırmalarda başlıca gaye, yıkıcı, tehlikeler yaratabilen revolutioner değil, yapıcı, yaratıcı evolutioner zihniyetin kudretlenmesi olmasıdır.

Özellikle konumuzda milî güvenlik problemine önem verilmesi esas alındığına göre, Türk-kültür sosyolojisi bu cepheden mütalâa edilecektir. Ülkemizin, tarihi ve coğrafi durumunu dikkat nazarına alarak Prof. Otto Maul'ın «Okullarda Jeopolitik» adlı bir makalesinde ülkemizi ilgilendiren bir nazariyesile başlayalım. Otto Maul, jeopolitike ait tarihi tahliller yaparak vermiş olduğu misaller arasında, Önasya hakkında diyor ki, Önasya'da kurulan büyük devletler (Büyük İskender, Bizans, Arab Devleti nihayet Osmanlı İmparatorluğu) daima Basra Körfezi ile Akdeniz arasındaki yerlerin hakimiyetini ellerinde bulundurmak istemişlerdir. Bu tarihi analizden şöyle bir netice çıkarılır: Basra Körfezi ile Akdeniz arasındaki siyasi bir motif (tarz, hareket) meydana gelirse, Raum (saha) itibarile arada kalan ülkeler de, mazide olduğu gibi, aynı tarzda homolog bir teşkilâtlandırmaya maruz kalır, ancak, arada kalan ülkelerde kültür manzarasındaki tutum (attitud) esas itibarile bir tahavvüle, bir değişmeğe maruz kalmamış ise. Otto Maul'un ileri sürdüğü bu görüş, belki günümüzde değişen dünya muvazenesi mescesinden dolayı tenkit edilebilir. Fakat bu hal, esas temel prensibi değiştirmez. Zira arada kalan ülkelerde (Raum)larda kültür manzarasında büyük bir değişiklik, tahavvül vaki olursa, mazideki aynı tarz siyasetten (homolog) teşkilâtlandır-

ma siyasetinden kurtulamaz. Böyle bir siyasî motife, tarza karşı durmak için, kendi kültürünün kuvvetli olması gerekmektedir.

Bütün tarih boyunca, bu görüşün hâkim olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Eskiçağlarda Persler'in Anadolu'ya hâkim olmaları için, satraplıklar kurmaları, Büyük İskender'in Anadolu'ya batıdan geçmesiyle Basra Körfezi ile Akdeniz arasında devlet kurma siyaseti, daha sonra Bizans-Arap mücadeleleri hep Basra ile Akdeniz arasındaki siyasî bir teşkilâtlanma için olmuştur. Özellikle Türklerin Önyasya'ya yerleştikten sonra, Akdeniz ile Basra Körfezi hatta Hazar denizi ile Karadeniz, Akdeniz arasında aynı tarz bir teşkilât vücuda getirmiş olmaları bu prensibin yanlış olmadığını göstermektedir. Birinci Dünya harbinde Basra Körfezini, Irak'ı ele geçiren İngiltere, Akdeniz'deki hakimiyetini sürdürmek için arada kalan toprakları, Türkiye, Filistin, Suriye'nin bir kısmını da, aynı tarz bir idareye bağlamağa düşünüyordu. Fakat bu ülkelerden, arada kalan Türkiye, bu ideolojiye, yani tarihî homolog bir idare tarzına karşı, bir kültür gücü göstermiş olduğu için millî güvenliğini muhafaza etmesi, Türkiye'yi mukadder olan kolonizasyon tehlikesinden kurtarmıştır. İstiklâl harbinin başarı ile zaferle son bulması, Türklerin devlet görüşü ve kendi kültürlerinin müdafaası hususundaki azm ve iradesinin eseridir. Bunun gibi, Akdeniz'den vaki olacak tehlikelere karşı da mücadele aynıdır. Birçok tarihî mücadeleler, hep aynı problemin devam ettiğini gösterir. Anadolu Selçukîlerinin millî bir devlet kurma gayreti, kendi kültür ve medeniyetlerini geliştirmeleri sayesinde ki, Bağdad'ı yakıp kavuran Hülagü'nün orduları doğrudan doğruya Anadolu'ya girmeğe muvafak olamamışlardır. Fakat, Anadolu'da kültür birliğinin zayıflaması, Selçukîler devrinde, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu zamanında devlet görüşü ve telâkkisinin zayıflamasına sebep olmuş, büyük dağılma tehlikesi başgöstermiştir. Yüce Atatürk kültür entegrasyonunun önemini iyi biliyordu. Bir sözünde diyordu ki, memleketimizin herhangi bir köşesinde, halkın emniyetini devletin vahdet ve asayişini ihlâl tasaddî (cesaret) edenler devletin bütün kuvvetlerini karşısında bulmalıdır. O halde böyle durumlara düşmemek için, yapılması icap eden tedbir, modern Türk-kültür ve medeniyetini ülkenin her tarafına ulaştırmaktır. Bu Türkiye için ulaştırılması çok uzun bir zaman isteyen bir mesele değildir. Yukarıda sözü edilen organisation'un geliştirilmesi hususunda arz olunan metod takip edildiği vakit hedefe ulaşmakta büyük bir engel yoktur. Şüphesiz ki, bazı iç ve dıştan gelen önemli manialar vardır. Bu manialar iyi bilindiği takdirde kolayca ortadan kaldırılabilir. Bu hususların izahına geçmeden önce, Prof. Louis'nin Avrupa âlemi bakımından Türkiye hangi kültür camiasına dahil olmalıdır, hususunda ileri sürdüğü mütalâalara

kısaca göz gezdirelim. Prof. Louis' 3 Mart 1958 tarihli Geopolitik mecmuasında, «Avrupa Kıtası Meselesi» adlı makalesinde, yeni Avrupa haritasının ne suretle tanzim edilmesi lâzım geldiğini, siyasî kültürel bakımdan izah eder ve kendi tetkikatına dayanarak Küçükasya'yı yani Türkiye'yi Avrupa ülkeleri arasında sayılmasının coğrafi ve kültürel bakımdan zorunlu olduğunu açıklar.

Prof. Louis'nin bir Türk dostu olmasına rağmen, Türkiye'nin 2700 yıldanberi Avrupa kültürünün tesiri altında bulunduğunu ileri sürmesi, bir bakımdan eski Grek ve Roma'nın kültürünün müdafaasının zarureti üzerinde durmaktadır, bu bakımdan Türkiye'nin Avrupa kıtası kültür entegrasyonunda yer almasının tarihî bir mecburiyet olduğunu değerlendirmeye matuftur.

Şüphesiz ki, bu görüş Türkiye'nin Avrupa kıtası için bir taraftan kültürel, siyasî diğer taraftan da stratejik bakımdan pek önemli olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, Trumann doktrini, daha sonra Eisenhower doktrini hep bu esasa göre tanzim edilen siyasî programlardır.

Netice, bu ve daha diğer gösterilecek örneklerden anlaşılan mana şudur: Türkiye, tarihî, coğrafi bakımdan başlı başına bir kültür merkezidir. Diğer kültürler bu ülkeyi kendi görüşüne uygun bir teşkilâtlandırma çabası gösterir. Bu görüş, milletler kültür haritasında arz ettiği manzara bir taraftan batı kültürü, hıristiyan âlemi, diğer taraftan doğu kültürü yani, islâm dünyası ve bu iki âlemle ilgili uzak ve yakın diğer kültürler Türkiye'yi ve bu ülkenin kültür siyasetini etkisi altında bulundurmağa çalışmaktadırlar. Bu durum tarihî bir gelişmenin neticesidir, değişmesi pek zor bir mesele arz eder. Daha açık bir ifade ile eski şark ve garp mücadelesinin mihrak noktası Türkiye'dir. Bu durumu ile Türkiye dünya siyaset terazisinin muvazenesini temin eden bir ülkedir. Tarihte görüldüğü üzere, bu iki âlemden hangi tarafa meylederse, o taraf biraz daha ağır gelir. Böylece Türkiye başlı başına bir potansiyel güce sahiptir. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma devri esnasında Türk siyaset adamları çok kere bu muvazeneden faydalanarak, devleti çok defa büyük çıkmazdan kurtarmışlardır (Kabakçı isyanını bastıran Alemdar vakası, Tanzimat Fermanının ilânı, 1876 Anayasasının meriyete geçirilmesi...). Fakat şurasını açıklamak lâzımdır ki, tarihte Türkiye bu muvazene siyasetinden faydalanırken, kendi potansiyel gücünü kuvvetlendirmek fırsatını bulamamıştır. Devlet bir buhrandan bir diğer buhrana sürüklenmiş-

1 Prof. Louis İkinci Dünya Harbi sırasında uzun süre memleketimizde üniversitede profesör olarak vazife görmüştür.

tır. Mamafih hemen ilâve edelim ki, bütün bu buhranlara rağmen, bugün bile Türkiye dünya siyasetinde, Türk devletine komşu olan Yunanistan, Bulgaristan, Suriye, Irak ile mukayese edilemez. Hatta denizlerin artık bir hudud olmadığını düşünülürse, İtalya, Fransa, İspanya ile bile karşılaştırılmaz. Bu ülkede en önemli mesele Otto Maul'un dediği gibi Basra Körfezi, şimdi ise daha ziyade Hazer Denizi ve Karadeniz ile Akdeniz arasındaki mücadelede kendi kültür gücünü muhafaza etmesi teşkil etmektedir. Siyasetle pek az ilgisi olan Goethe'nin sonradan ele geçen mektuplarından birinde, Almanya'nın ve dolayısıyla 1825 lerdeki Avrupa ve Rusya'nın tutumunu incelerken diyor ki, İstanbul şayet yeni bir devlete verilirse, Almanya, Avrupa bu defa yeni bir dünya devleti ile karşılaşacaktır. Rusya'ya İstanbul verilirse (ki, Navarin, Edirne Muahedesi nihayet 1833 Hünkâr İskeleyi anlaşması ile bu durum hasıl olmuştu) Almanya dahil, bütün Avrupa daha batı ülkelerinden yardım istemek mecburiyetinde kalacaktır. Bu özet analizden sonra, Türkiye'nin kültür-sosyolojisini daha gerçekçi bir açıdan mütalâa edilmesi zarureti vardır. Biz Türkiye'nin kültür-sosyolojisini 1071 den sonra üç devre ayırarak mütalâa edebiliriz. Birinci devre, Malâzgird zaferinden 1241 tarihine, yani Şarmangu Moğol ordularının Anadolu içlerine kadar gelip Selçuk Türk devletinin parçalanmasına sebep olduğu zamanı kapsar.

Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Emevî ve Abbasî devletleri zamanında yüksek bir kültür kurmuş olan İslâm kültür ve medeniyeti son bulmuş idi. Cevdet Paşa, Ahmed Muhiddin'in dediği gibi, Selçuk Türkleri Anadolu'ya yerleşirken, islâmiyeti yalnız bir din olarak kabul ettiler. Fakat Türkler kendilerine has olan millî vasıflarını kaybetmediler. Bu karakter, özellikle devlet kurmak, Türk devletini yaşatmak temel görüşünde daha kuvvetli görünüyordu. Din-i islâmın hürriyet, müsavat, adalet fikirlerini kolayca benimsediler, şeriat kanunlarını kabul ettiler. Fakat Selçukîler kendilerine has olan ahlâkî millî vasıflarını da kaldırıp atmadılar. Din onların nazarında bir inançtı, fakat devlet fikri bir hayat mücadelesi idi, bunu unutmadılar, tıbbî Rothaker'in Roma'yı tarifinde gösterdiği gibi, Türk devleti'nin hududlarını tevsie genişletmeğe çalıştılar. Karanlık bir Ortaçağ devri geçiren Bizans'ın Anadolu'daki esaret, kölelik devrine son verdiler. Bu durum yalnız Bizans'a karşı bir fütuhat-ı siyasî manzarası arz etmiyordu, aynı zamanda büyük bir kültür mücadelesi idi.

Bizans devrinde viran olan, her tarafı bir harabe haline gelmiş bulunan Anadolu'da yeni şehir, kasaba ve köyler kurdular. Selçukîler Hazreti Peygamberin öyle beldele yapınız ki, mescitleriniz güzel olsun şeklindeki sözlerine inanmışlardı, şehirler, kasabalar, yollar, kervansaraylar, biribiri ardın-

dan gelişmeğe başladı. Latifundien iktisadî sistemini tamamen ortadan kaldırdılar. Yani hem maddî, hem manevî kuvvetin birleşmesiyle yeni bir devlet ve kendilerine yeni bir dünya yarattılar. Bir taraftan garptan gelen Haçlı seferlerine karşı mücadele ettiler, bir taraftan da memleketlerini imar ettiler. Bilindiği üzere, Sultan Mesud (1116-1156) Anadolu'ya saldıran Alman imparatoru Konrad ve Fransa kralı VII. Louis'yi İçel havalisinde mağlup ve perişan ettiler. Nihayet bilindiği üzere, Alâeddin Keykubad (1219-1234) bütün Anadolu'yu tam bir birlik altında toplamağa muvaffak oldu. Doğuda Ahlat kalasını Eyyubilerden zapt etti. Trabzon ve havalisinde bulunan Comnen kralları, bir nevi Selçukîlerin yarı peyki halinde idiler. Merkezi Ortaasya'da Karakorum'da bulunan, Cengiz Han'ın (1155-1227) kurmuş olduğu büyük imparatorluğun hududları Anadolu'ya kadar uzanmağa başladı, fakat burada şu noktayı açıklamakta fayda vardır. Anadolu tarihi üzerinde araştırmaları ile tanınmış olan J.F. Fallmerayer diyor ki, Cengiz Han, sağlığında Anadolu'nun zaptı için bazı teşebbüslerde bulundu ise de, Alâeddin Keykubad'ın cesareti ve Anadolu'da kurmuş olduğu birlikten dolayı bu ülkeye saldırmaya cesaret edemedi diyor. Demek ki, Anadolu'da birlik ve beraberlik mevcut olduğu müddetce bu ülke başlı başına büyük bir güç olarak görünmektedir. Atatürk zamanında yazılan tarih kitaplarında bu devrin tarih görüşü şöyle ifade edilmiştir. Alâeddin Keykubad, Cengiz ordularının hücum ihtimaline karşı, Anadolu'nun büyük merkezlerini tahkim etmekle beraber, maharetli bir politika takip ederek Cengiz ordularının Selçuk ordularına taarruz etmesine meydan vermemiştir². Bu küçük misali vermektan maksadımız Atatürk zamanında eğitimde tarihe önem verilmiş olduğuna işaret etmektir.

Kültür sosyolojisini geliştiren faktörlerin başında din, san'at dünya görüşü olduğuna işaret etmiştik. Selçuk imparatorluğunun kuruluş ve gelişmesinde Anadolu'da umumî olarak bir kültür-entegrasyonunun devamına önem verildiğini görüyoruz. Selçuk imparatorluğunda bu kültür entegrasyonunun çözülmeye başlaması ile, imparatorlukta da inhitat âlâmetleri başladı ve Selçuk imparatorluğu dıştan gelen ilk tehlike karşısında dağıldı. Bu dağılmanın başlıca sebebi, devlet idaresi başında bulunanların taç, taht davalarına düşmeleriyle başladı.

Bilindiği üzere, Alâeddin Keykubad bir hiyanet neticesi öldürülmüştür. Alâeddin'in sağlığında bazı Selçuk beyleri arasında mücadele başlamıştı. Alâeddin'in sert tedbirleri, saray entrikalarını önleyemedi. Bazı ordu birlikleri, paralı hıristiyan askerler ve Selçuk beyleri Alâeddin'e cephe aldılar. Alâad-

2 Heyet, Tarih Cilt II, S. 267.

din'in yerine oğlu İkinci Keyhusrev'i daha zayıf karakterli olduğundan, onu tahta geçirmek istiyorlardı. Saadettin Köpek adında bir emirin teşviki ile Alâaddin öldürüldü. Selçuk devletinde büyük bir ihtilâl oldu. Bu ihtilâlde ordu da yetişmiş birçok büyük kumandanlar, devlet adamları canlarını kaybettiler. Bu mücadeleler esnasında Baba İshak adında bir Türkmen şeyhi kendini peygamber ilân ederek isyan etti, devlet bir süre nifak ve fesad içinde kaldı. İşte bu fırsat Cengiz ahfadına yaradı. Bayçu kumandasındaki bir ordu Anadolu'ya girdi. 1241 Köseadağı muharebesinde Selçuk orduları mağlûp oldular. Bayçu'nun kumandanlarından Şermangu, Anadolu'da Cengiz yasalarına uygun bir nizam vermeğe çalıştı. Anadolu'nun birçok şehir ve kasabaları bu devirde harap oldu. Vaktile kurulmuş olan millî birlik dağıldı. Anadolu muhtelif Türk beyliklerine ayrıldı. Burada önemli ve ordular için mühim bir nokta vardır. O da, 1241 Köseadağı muharebesinde Selçuk ordusu, çok mükemmel teçhiz edilmişti, hatta dünyanın ilk zırhlı elbiselerini giyen ordusu olmuştu. Mızraklar hep gümüş kabzalarile süslü idi. Fakat bu mükemmel ordu, Şermangu'nun ordusuna mukabele edemedi. Tarihçiler bunun sebebini Selçuk sultanı Keyhusrev'in vazifesi başında bulunmamasını, yani orduya kumanda etmesi lâzım gelirken, Kayseri civarında kendi zevk ve sefasında olduğundan diye yazarlar. Fakat kesin olan bir cihet varsa, Türk ananelerinde ordunun kumandanlarına askerin çok büyük bir önem vermesidir. Bunun tarihimizde sayısız örnekleri vardır. Anadolu bu büyük tehlikede Karaman-oğulları, Hamit-oğulları, Menteşe-oğulları, Candar-oğulları, Aydın-oğulları, Saruhan-oğulları gibi beyliklere ayrıldı. Anadolu'da kurulan ilk millî devlet bu suretle parçalandı. Fakat herne olursa olsun Türk ananeleri, islâm dini, Türk-kültür ve medeniyeti Anadolu'da dağınık dahi olsa yerleşti. Anadolu'da yerleşen bu Türk-kültür ve medeniyeti sayesinde ki, bilindiği üzere, Osmanlı imparatorluğu kurulmuş ve gelişmiştir.

Osmanlı imparatorluğu 1299 da kurulduktan sonra, Osman, Orhan, Murad, Yıldırım ve Bayezid zamanında yani 1299 dan 1400 senesine kadar devam eden bir yüzyıl içinde kudretli bir devlet haline geldi. Osmanlı Devleti Rumeli'de geniş ülkeler elde etmiş, kısmen Boğazların hâkimiyetine sahip olmuş, ve böylece devletin gücü artmıştı. Osmanlılar, büyük devlet kurmak siyasetini takip etmişlerdir. Hıristiyan âleminin ve islâm dünyasının durumunu gözönünde tutarak, dünya siyasî haritasında kendi vatanlarının müdafaa ve muhafazasını düşünmüşlerdir ve ülkelerini korumak için bir devlet siyaseti gütmüşlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki, daha Birinci Murad zamanında (1359-1389) Bosna içlerine kadar nüfuz etmişler ve Tuna nehrinin güney kısımlarının önemli yerlerini ellerine geçirmişlerdir. Yani devlet Ru-

meli'nin ve dolayısıyla hıristiyan âleminin ahvalini ve içinde bulunduğu durumu tetkik ediyor, buna göre hareket etmesini biliyordu. Kültür ve medeniyeti de aynı istikamette geliştirmek zaruretini duymuştu. Devleti idare edenler üstün bir ahlâka, özellikle devlete sadık ve bağlı idiler. Bütün Rumeli fütuhata, Türk Ahi teşkilâtının yardımları ile gelişmiştir. Hıristiyanlar, çok kere islâm dinini kabul ederek, Türk idaresine geçmeği tercih etmişlerdir. Türklerin kısa bir zamanda Avrupa'ya nüfuzu, hıristiyan âlemi ile islâm dünyası arasında, Haçlı seferleri zihniyetinden daha önemli meselelerin ortaya atılmasında mühim bir faktör oldu. Fakat Türk devleti üstün bir kültüre sahip olduğu için, Osmanlıların batıdaki fütuhata kolay kolay mani olunamadı.

Bilindiği üzere Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Anadoluya doğudan ikinci ve daha büyük bir tehlike yaklaşmağa başladı. Yıldırım Bayezid, Timurlenk karşısında Ankara muharebesinde mağlûp oldu. Köseadağı harbinden 250 yıl sonra, 1402 de cereyan eden bu ikinci mağlûbiyet, tıbbı Keyhusrev zamanında olduğu gibi, Türk hanedanı arasında, dıştan gelen teşvik ve tehlikeler dolayısıyla bir kardeş kavgasına döndü. Fakat bu devirde Yıldırım Bayezid'in evlâtları arasında (İsa, Musa, Süleyman, Mehmet Çelebi) başlayan taht mücadelesi daha başka bir karakter arz eder. Timurlenk'in dehşeti, korkusu karşısında, başta Bizans ve kısmen Avrupa devletleri Rumeli'de bulunan İsa, Musa, Süleyman Çelebileri müdafaa ederken, Anadolu'da bulunan Mehmet Çelebi'yi yalnız Anadolu Bey'leri müdafaa etmiştir. 20 sene kadar devam eden bu karışıklıklar esnasında, hıristiyan âlemi Osmanlı devletini içten yıkmak için mücadeleye başlamıştır. Yani Türk devletini ortadan kaldırmak zihniyeti hâkim bir durum arzeder. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu ile garp âlemi arasında büyük bir mücadelenin başlangıcı oldu. Fakat Anadolu'da Türk-İslâm kültür ve medeniyeti iyice yerleştiği için I. Mehmed (Mehmed Çelebi) Anadolu'da birliği sağlamaya muvaffak olarak Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasına mani olmuştur. Bu tarihî proses henüz tam aydın bir şekilde incelenmiş değildir. Fakat önemli olan nokta, Anadolu'nun başlı başına bir güc olduğu, ve bu gücü muhafazaya muktedir olduğu müddetçe devletin birlik ve beraberliği yani siyasî vahdetini sağlamanın mümkün olduğunu göstermektedir. Özellikle bu ikinci tehlike, atlatıldıktan sonra, Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı imparatorluğu dünyanın o devirde en güçlü devleti haline gelmiştir. Bilindiği üzere, Kanunî Sultan Süleyman zamanında kültür ve medeniyet sahasında da Osmanlı imparatorluğu, Avrupa devletleri ile hemen aynı seviyede hatta bazı noktalarda bu devletlerden dahi üstün idi. Bazı müverrihlerin, Osmanlı imparatorluğu XVI. yüzyıl yarısında bu kadar güçlü bir devlet olduğu halde, garpte, Avrupa'da

gelişen Rönesans, Keşfiyat devirlerinin yeniliklerini takip etmediklerinden çökmeğe başladıkları görüşleri doğru değildir. Zira Osmanlılar bu devirde kendileri esasen üstün bir kültüre sahip olduklarından, başka bir kültürden faydalanmanın zaruretine inanmıyor ve lüzum görmüyorlardı. Fakat bir bilginin söylediği gibi, devletlerin de bir sabahı ve akşamı vardır. Devletler kendilerinin yükselmelerine ve gelişmelerine sebep olan faktörleri bünyelerinde, yani devlet teşkilâtında devam ettirmek gayesinden uzaklaşırsa, o devlette décadence başlamış demektir. İşte Osmanlı devletinde üçüncü büyük tehlike de bu suretle başlamıştır.

Bu üçüncü tehlike esas anavatan, Anadolu'da kurulmuş olan devletin hayatı için en büyük tehlike olmuştur ki, bu durum XVI. yüzyıl sonlarından başlayarak, Cumhuriyet devletinin kuruluşuna kadar devam eden 300 yılı aşan bir devri kaplar. Osmanlı imparatorluğunun inhitat sebeplerini araştırırken, şimdiye kadar sağlam bir metod takip edilmiş değildir. Bunun başlıca sebebi, Ahmet Muhiddin'in ifade ettiği gibi bir Türk felsefesinin gelişmemiş olmasıdır. Bir Türk felsefesinin neden gelişmemiş olduğu ayrı bir meseledir. Özetle din bütün hayatı ihtiyaçlara cevap veren bir güfte idi. Fakat Avrupa devletleri, Rönesanstan sonra, yeni bir kültür hayatının felsefesini kabul ettiler. Rönesans'ın başlıca karakteristik cepheleri : eski üniversal (üm-met fikri) dünya görüşü yerine, nasyonal bir görüş ve telâkki kaim oldu. Böylece, ilimde esas olarak kabul edilen lâtince, kendi yerini halk diline, halk edebiyatına terk etmek zaruretinde kaldı. Bu suretle asırlardanberi, millî şuurun uyanmasına ağır bir darbe indirmiş olan Augustinus felsefesi (din felsefesi-Civita Dei) tabiat ve tabiatın insanlara bahş ettiği kudretlerin, varlıkların idrakini kabule yerini terk etti. Bu durum dünyevî meselelerin dinî meselelerden ayrılmasına yol açtı, devlet ile din işlerinin ayrı ayrı şeyler olduğu kabul edildi. Böylece lâik - teokratik devletlerin karakteristik yönleri tesbit edilince millî kraliyetler kuruldu. Özellikle Rönesans doğrudan doğruya individuel bir karakter arz eder. Herşeyde bir kritik mevcuttur. Kritiğin ortaya atılması, ilimde yeni metodların geliştirilmesini sağladı. İdrak, şuur, aklın kabul etmediği şeyleri Rönesans kabul etmiyordu. Müşahede ve tecrübe esas oldu.

Osmanlı imparatorluğu Avrupa'da gelişen bu yeni hareketi takip etmekte çok geç kaldı. Şüphesiz ki, bunun da çeşitli sebepleri vardır. Bu durum islâm dünyası ile Avrupa hıristiyan âlemi arasında vaktile olmıyan farkı doğurdu, kültür ve medeniyet sahasında hasıl olan bu fark, gittikçe islâm dünyası aleyhine gelişti. Osmanlı imparatorluğu ve dolayısıyla bütün islâm dünyası bir stagnasyon devrine girdi. Vakıa İbn Haldun, Kemal-paşa-zade, Kâtip Çelebi gibi âlimler yetiştiyse de, ilmin devlet idaresi üzerindeki tesirleri

geniş olmadı. Bu hal, yani zamanın ahval ve şeraitini görmemezlikten gelmek, yahut ikinci plânda düşünmek Osmanlı imparatorluğunda, devlet teşkilâtının, kültür entegrasyonunun her sahada çökmesini hazırladı. İdare edenlerle, idare edilenlerin arasında bir ikilik, dualizm başladı. Bu dualizmin gelişmesinde, devletin etnolojik yapısı, özellikle yabancı devletlerin imparatorluğa karşı açtığı kültürel, iktisadî mücadelelerin önemli rolü oldu. Netice itibarile Şark Meselesi denilen büyük bir siyasî felâket devleti içten ve dıştan parçaladı. Konumuzda millî güvenlik, esas olarak kabul edildiğine göre, bir devletin millî güvenliği nasıl araştırılır, yahut nasıl mütalâa edilmelidir sorusunun cevabını vermek icap eder. Burada biz, Birinci Dünya harbinde «Die Grossmächte der Gegenwart» -zamanın büyük devletleri- adlı eserin yazarı İsveçli devlet adamı Rudolf Kjellen'in ortaya atmış olduğu prensipleri millî güvenliğin tahlilinde esas kabul ediyoruz. Kjellen bir devletin millî gücü hakkında dört temel prensip kabul eder :

- 1) Ülke gücü, yani o memleketin coğrafi durumu, dünya siyasî haritasında işgal ettiği mevki, coğrafî, tabii faktörler,
- 2) Etnolojik yapı, yani o devleti teşkil eden toplumun etnik bünyesi, hangi milletten ve hangi milletlerden kurulmuş olduğu, özellikle hangi kültür temellerine dayandığı, din, mezhep, dünya görüşü...
- 3) Devletin iktisadî, ekonomik, malî durumu, özellikle civilisation gücü (sanayi, endüstri, organizasyon..)
- 4) Devletin şekli, rejimi nedir, hangi anayasa ile idare edilir, bu anayasa hangi rejim ve siyasî görüşe bağlıdır (demokratik, antidemokratik, mutlakiyet vesaire gibi).

Birinci dünya harbi sonunda, devletler arasında yapılan muahedeler, az veya çok Kjellen'in bu tahminlerine, prensiplerine uygun bir şekilde değerlendirilmiştir. Fakat bugün Kjellen'in bu görüşlerine bazı prensiplerin ilâvesi lâzımdır. Fakat temel görüşler yine aynen devam etmektedir (meselâ panide, koekzisten, Birleşmiş Milletler anayasası gibi).

Jeopolitik görüşlerde bir devlet hangi ilkelerin tesirleri ile gelişmiş, ve hangi ilkelerin bozulması ile çökmeğe, inhitata başlamış olduğunu ancak tarihten ve tarihî olaylardan öğrenebiliriz. İlmî metodlarda ilerlemeler olabilir, fakat metodların değişmesi esas temel ilke görüşünü değiştiremez. Dün olduğu gibi bugün de devletlerin yükselmesinde âmil olan sebepler hep aynıdır ve üzerinde durulur. Çöküş dağılıp sebeplerinin bilinmesi ve yükselişe engel

olan âmilleri mücadele ise devletin ilerleme ve gelişmesinin de sebeplerini öğretir. Bu da bir kaidedir, değişmez. Esasen devletlerin hukukî ilkeleri, ilmi esasları da ancak kendi milletlerinin tarihî gelişmelerinin tetkiki ile elde edilmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu, devletin hangi sebeplerden çökmeğe başladığını iyi anlayamadığı için, devlet olarak imparatorluk olarak devam etmesine gösterilen çabalar boşa gitmiştir (Âşık Paşa tarihinde denir ki, padişah oldur ki nâsa -halka- hizmet eyleye). Pek meşhurdur ki, XIV. Louis, vefat etmeden evvel (1814) oğlu XV. Louis'yi yanına çağırarak, oğlum benden sonra sen kral olacaksın, ben imara, debdebeye pek değer verdim, sen daha ziyade halkı düşün, demiştir. Bu sebeple Fransız İhtilâlinde önce Fransa'da mutlakiyetin yıkılmasını ve halkın hürriyetini elde etmesi için çaba gösteren bilim, siyaset adamları cemiyeti düşünmüşlerdir. Madame Pompadour Mme. Bouvari, madam ve markizlerin XV. Louis'nin sarayında oynadığı roller, eğlence ve entrikalar milletin dilinde dolaştı. Ahlâken pek yüksek olmayan, fakat devrinin en ileri bir edebiyatçısı ve sosyal hayatın nizamının mücadelecisi, Jean Jeak Rousseau bir sözünde «benim nazarımda bir kömürkünün karısı bir kralın metresinden üstündür» diyordu.

Devlet idaresinde her işin başında yüksek bir ahlâkî nizamın hüküm sürmesi her devirde câri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda halk -reaya- başlıca ikiye ayrılıyordu : Müslim, gayr-i müslim tabaka. Devlet nizamları o derece muntazam ve mükemmel idi ki, din, mezhep farkından çıkacak huzursuzluklara meydan verilmiyordu. Çünkü padişah olanlar, ahd-i nebevîye sadık kalmış ve riayet etmişlerdi. Müslim olmayanlar «zemî» borçlu kimselerdi. Borçlarını allaha ve devlete ödemeğe mecbur idiler. Bu zihniyet, müsamahakârlık Asyadaki eski Türk devletlerinden Selçukîlere ve nihayet Osmanlılara da intikal etti ve asla değişmedi. Meşhur ortaçağ seyyahlarından Priscus'un verdiği malûmata göre, Bizans İmparatoru Theodosius II. (425-450) Atilla'yı öldürtmek maksadı ile onun sarayına bir heyet göndermiş ve saraydan birisini elde ederek onu zehirletmek istemişti. Gönderilen elçinin bütün gayretine rağmen Atilla'nın sarayında para karşılığında bir tek hain bulamamıştı. Priscus daha sonra Atilla'nın hükümlerinde Bizans'a nazaran çok büyük ahlâkî vasıfların bulunduğunu, kimsenin kimseye dokunmadığını ve Bizans ile mukayesede Bizans'da ahlâkın bozulduğu, adaletin bulunmadığı ve nihayet yıkılmağa başladığına işaret etmişti.

Türkler, tarihte bu yüksek ahlâkî vasıflarını muhafaza ve müdafaa ettiği müddetçe hiçbir devlet Türklerin büyük imparatorluklar kurmasına en-

gel olamamıştır. Tarihçi Thruelka'nın dediği gibi, Osmanlı imparatorluğunun kültürel ve sosyal hayatta kurmuş oldukları nizam devam ettiği süre içinde bu câmiaya dahil olan yabancı unsurlar, kendilerini bu devletin hakiki gerçek vatandaşı olarak sayarlar, devletin şan ve şerefinden mutluluk duyarlardı.

Türk milleti bu devirleri Fatih, İkinci Bayezid, Yavuz Sultan Selim, kısmen Kanunî zamanında tamamen yaşamıştır. Bu tarihlerde Osmanlı câmiası, bugünkü Birleşik Amerika Devleti ile mukayese edilse herhalde hata olmaz. Hernekadar saray edebiyatı ayrı bir yol takip ettiyse de, Türkçe devlet dili halk dili idi. San'at, ticarete Türkçe mühim rol oynuyordu. Türk dilinin pratik ve süratle öğrenilmesi yabancı unsurların da bu dili öğrenmekte güçlük çekmemelerine yol açmıştı. 18. yüzyıl sonlarına kadar Türkçe Avrupa'da bile öğreniliyordu. Bu devirden kalma bir lügatte, Türkçe kelimelerin, terimlerin nasıl telâffuz edileceği lâtin harflerle yazılmıştır. Meşhur tarihçi Fallmerayer Türkçeyi 1815 de bugünkü Konstanz gölünün kenarındaki Lindau şehrinde bulunan enstitüde öğrenmeğe başlamıştı.

Türkler İslâmiyeti din olarak kabul etmişlerdi. İslâmiyetin hakiki ahlâkî cebbeleri kendilerine kanun olarak kabul edilmişti. Kuran-ı Kerimde, insanlar akıl, fikir, iktidar itibarıyla aynı olarak yaradıldıkları hakkında hüküm vardır. Binaenaleyh, din nazarında insanların aynı hukuka malik olmaları, kanun nazarında da eşitliği sağlıyordu. Fakat yine Kuran'ı Kerimde deniyor ki, insanların birbirine bağlanmalarını temin için bazılarını bazılardan derece cihetle yükselttik. Fakat kendi kölesine rızık vermekle yüksek olanlar, bizzat o kölelerinden farkı yoktur hepsi de müsavidir. Bununla İslâmiyette âmir, memur, teb'a ve tâbi olmuş oluyor, fakat herşeyden evvel, insana insan gibi muamele etmek de dinin başlıca icabıdır. Zira cebri itaat ancak en büyük Allah'a ve Resûl'e ait bir görevdir. Bu hususa örnek olmak üzere şu hikâyeleri zikr etmek mümkündür. Hazreti Ömer zamanında bir Yahudi ile hazreti Ali bir hakaret yüzünden mahkemeye düşmüşlerdir. Kadı şahit istemiş hazreti Ali, oğlu Hasan ile kölesi Kanberi şahit göstermiş, fakat kadı, oğul babaya, köle de efendiye şehadet edemez diye, bizzat hazret-i Ali'nin mahkemesini red etmiş yahudiyi haklı çıkarmıştır. Meşhurdur ki, Yavuz Sultan Selim, Rumeli'de bazı isyanlar çıkınca hiddetlenmiş, bu keferelerin hepsini kılıncıdan geçirmek lâzımdır diye meşhur Zenbilli Ali Efendi'den fetva vermesini istemiş. Zenbilli Ali Efendi, olamaz, padişahım herşeye muktedirdir, fakat bir islâm halifesi ve padişahı olarak haklıyı haksızdan tefrik etmeden bu işi yapacak olursan kâfir olursun demiştir.

Devlet idaresinde, devletin devamının, yani Osmanlı İmparatorluğunun millî güvenlik ve selâmeti için, Kanunî'nin sadrîzâmı Lütfü Paşanın hepini-

zin bildiği gibi Âsafnâme-i vezir Lütfü Paşa adlı eseri vardır. Bu kitabı şübhesiz ki, sizler de biliyor ve okumuşsunuzdur. Konunun alâkası dolayısıyla özet olarak temas edelim. Burada bir sadrîâzamın, yani bir başvekilin nasıl bir karaktere sahip olması yazılmış :

- Evvelâ sadrîâzam olanda hiçbir gazez olmayacaktır. Çünkü bundan daha büyük bir mansab yoktur ki ona vâsıl olsun,
- Vezirin padişah ile olan gizli devlete ait işlerinde, değil hariçten, diğer vezirler bile bilmemelidir,
- Mal, paraya düşkün olmaya, servet sahibi olmayı düşünmeye,
- Padişahın nedimleri, yani yakınları ile asla derin münasebet tesis etmeye,
- Vezir olan kimse, geceleri gezerek düşkün, fakir olanları öğrene, onlardan hizmete lâyık olanlara hizmet vere,
- Hiçbirci zaman kendi yakınından bir kimseyi müdafaa etmeye, makam vermeye,
- Devlet işinden başka bir işe zamanı sarf etmemeli,
- Harplere tedbir almalı, hazerde bile sefere hazır olmalıdır,
- Devlet hazinesini korumalıdır.

Bu eser bugün etrafı ile tetkik edildiğinde, modern devletlerde bile aynı şeylerin devam ettiğini gösterir.

Türkler, kendi millî ahlâk ve dinlerinin icabı kurdukları imparatorluğu uzun bir süre bu yolda devam edilmesini esas almışlardır. Fakat ne yazık ki bu düşünce daha sonra bozulmuştur.

Türk Orduları : Osmanlı Devleti'nin başarılarının sebeplerini, 1946 da İsviçre'de basılan «Rönesans devri papaları ile Türklerin işbirliği» adlı eserinde H. Pferrerman şöyle anlatır :

- Türkler herşeyden evvel iyi bir askerdirler, bu askerlik yalnız harpte değil, ordugâhlarında da o derece muntazamdır ki, böyle bir nizam harplerde zaferin yarısı demektir,
- Onların istihkâm teşkilâtının üstünlüğünün bir benzeri Avrupa'da yok idi,
- Topçuluk sahasında da rakiblerinden çok üstün idiler,
- İkmâl kuvvetleri muntazamdı,
- Gerek sulh ve gerek harp zamanında muhabere devlet elile kurulmuş muntazam bir teşkilâta bağlanmış idi,
- Disiplin herşeyden önce geliyordu,
- İslâm dini bu hususta onlara birçok faydalar sağlamıştı, temizlik büyük bir vazife sayılıyordu, bu sebeple ordularında bulaşıcı hastalıklara rastlanmazdı,

— İrade sahibi idiler, garp ordularında olduğu gibi bir kadın alayı ordu arkasından gitmezdi,

— Türklerin bu askerî gücü bütün Avrupa'yı korkutmuştu.

Capello adındaki bir Venedikli'den naklen verdiği malûmatda, Türklerin ordularına karşı durmak mümkün değildir diyor. 1452 harplerinden bahsederken, garp ordularında İtalya'da Türk'ün askerinin yüzünü dahi görmekten korkar 250 kişilik bir Türk birliğinin Napoli'ye yaklaştığı haberi alınınca 4.000 kişilik bir ordu harp etmeden firar etmiştir diyor.

Bu ahlâki vasıflar yalnız orduda değil, memleketlerinde de öyle idi. Hıristiyanların Osmanlı İmparatorluğundaki durumu, garp memleketlerindeki hıristiyanlardan çok daha iyi idi.

Sosyo-kültürün bir kolu olan san'at dalında da Türkler yüksek bir kabiliyet göstermişlerdi. Muhakkak olan şurasıdır ki, Türkler, rönesans devri Avrupa'da başladığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu, kültür ve medeniyet seviyesinde aynı düzeyde oldukları için Rönesansı iyi tetkik etmeğe lüzum görmediler. Zira devleti içinden yıkan âmiller, henüz tamamiye ortaya çıkmamıştı. Fakat halk ile saltanat arasındaki karşılıklı güven ve emniyet 18. yüzyıl başlarından sonra yavaş yavaş ortaya çıktı. Devletin temel müesseseleri, mülkiye, ilmiye, seyfiye, kalemiye sınıfları tamamen bozulmağa başladı. Devlete en sadık olan tımarlı sipahileri ve eyalet askerleri devlete itaat etmemeğe başladılar. Başşehir İstanbul eski şeref ve nüfuzunu kaybederek âdetâ bir ihtilâl başşehri haline geldi. Birçok yüksek makamlar devlete sadık olmıyanların eline geçti. Yabancılar, özellikle azınlıklar devlet idaresine sızdılar. Dış siyasi tazyikleri bir tarafa bırakıyoruz. Yalnız sosyo-kültür meselesini ilgilendiren bazı olaylara temas etmekle iktifa edeceğiz. - Evvelâ padişahlar, 18. yüzyıldan sonra, hem mutlak ve hem de mane'î güçlerini kaybedince idare saray ve onun etrafında toplanan kimselerin eline geçmişti. Avrupa'nın gelişen iktisadî gücü karşısında, eyaletler perişan duruma düşmeğe başladılar. Âyanlar, derebeylik bu devirde başladı. Eyaletlere gönderilen paşalar devlet nüfuz ve otoritesini temine muvaffak olamadılar. Bazı eyaletlerde, devlet idarecileri hipodromi diye tavsif olunuyordu. 1748 de bir Bosna şeyhi olan Öziçna'nın Mahmud Paşa ile arası açılmıştı. Paşanın istediği vergiyi göndermiyordu. Öziçna Belgrad paşasına yazdığı mektubda, paşayı hipodromi diye tavsif ediyor ve diyordu ki, onlar Hemzevidirler. Gece hipodroma girdiklerinde, başlarına şapka giyer birbirini Nikola, Johan diye selâmlarlar. Gündüz oldukça, kiminin başında kadı sarığı, kimi vezir kapısında ket-hüda, kimi defterdar kapısındadır. O zaman birbirlerini Recep, Ramazan efendi diye selâmlarlar (Prilozi II. 1951, Sarajevo 1952). Bu tarihî vesika-

dan ve daha sonraki olaylardan bugün iyi biliyoruz ki, devleti içinden yıkan. özellikle idare mekanizmasında bulunanlar artık eski islâm ve Türk ahlâki vasıflarını tanımıyor, halka hizmet şöyle dursun, devleti yıkmak için elden geldiği kadar çalışıyorlardı. Üçüncü Selim zamanında bu meseleler artık daha açık olarak ortaya çıktı. Osmanlı idaresinde herşeyden evvel, padişahın kudreti, zekâ ve kabiliyeti sayesinde devlet yaşayabilecekti. Bugün birçok münevverlerimiz millî güvenlik, sosyal, sosyo-kültür, sosyo-politik bakımından Türk milletinin güvenlik durumunu, yahut mazideki hayatını incelerken, avrupaî ilmî bir metod ile konuyu incelemiyorlar, objektif bir metod tatbik edilmiyor. Yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, Avrupa kültür ve medeniyetinin parlaklığı karşısında niçin bu büyük milletin geri kalmış olduğu üzerinde duruyorlar ve bu ön hüküm dolayısıyla tarihe hücum edilmekte ve tarihle ilgili olan bir milletin büyük kültürel sosyal meseleleri, görüş ve düşünceleri de ortadan kalkmaktadır. Bu hal bir Garplılık ve Şarklılık meselesini doğuruyor. Yukarıda da sözü edildiği üzere, Türkiye'de bu mücadelenin mazisi oldukça yaşlıdır. İslâhat, Tanzimat, Meşrutiyet, nihayet Cumhuriyet devrinde de bu mesele zamanın müsaade ve adem-i müsaadesi nispetinde devam edip gitmektedir. Halbuki, dünya üzerinde garplı, şarklı diye bir insan yoktur modern, yahut gayri modern diye iki insan tipi vardır. Kültürlü yahut az kültürlü modern insan, akllî rasyonel bir görüş ile tabiat gücünü bilen ve bunları değerlendiren insandır. Bu insan tipi her memlekette ve dünyanın her yerinde olabilir. Bunun coğrafi, yahut mekânla ilgisi yoktur. Memleketimizde sosyo-kültür meselesi iyi tahlil edilmediği için, tarihte islâhat yahut reform plânlarında büyük boşluklar kalmış ve yapılan reformlarda arzu edilen gayeye ulaşamamıştır. Bu hususu bir misal ile arz edecek olursak, daha iyi anlayabiliriz. Meselâ bugün Japonya ile Türkiye'yi mukayese edenler, Japonları göklere çıkarır, Türkiye'yi âdeta kültürsüz bir ülke gibi görürler. Japonya bilindiği üzere, 16. yüzyıl ortalarına kadar, tarihte özellikle Avrupa tarihinde ismi bile geçmeyen bir devlet idi. Fakat Nippon tanrı olarak devletini sürdürüyordu. Japon efsanelerinde Türklerin yahut Moğolların bir gün yine Kore'den Japonya'ya gelecekleri inancı dahi hâkimdi. (Japonlar Kore yarımadasından Japonya'ya yerleşmişlerdir. Dil gurubu olarak Ural-Altay dilleri gurubuna dahildir). İngiltere, Amerika bu memlekette ticarî bakımdan (ticaret merkezi Jokhama olmak üzere, uzun bir süre) 1835 senelerine kadar kendi istifadeleri altında bulundurmışlardır. Hatta bu tarihlere kadar, Japonya hakkında koca Osmanlı İmparatorluğunda (1840) kesin bir bilgi yoktu. O zamanki devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi nüshalarında halkın bilgisini arttırmak maksadile yazılan makalelerde Japonya'dan da ilk

defa bilgi verilir. Bu ülkenin adı da Lâponya diye şüpheli bir şekilde adlandırılır. Japonlar Avrupa'nın tazyikinden kurtulmak için, çok plânlı bir şekilde harekete geçtiler. Japonya'da hüküm süren ortaçağ Toykova reformlarına son verdiler. Nippon herşey idi. Çünkü Nippon, tabiatın verdiği her kudreti takdir edici ve mukaddes idi. Bu suretle tabiata hâkim olmağa çalıştılar ve tabiata hâkim olmanın metodlarını Avrupalılardan öğrendiler. Çalışmak ve Nippon'a yardım etmek lâzım geliyordu. 1860 da I. Mikado zamanında Japonlar, sosyo-kültür temellerine hiç dokunmadan büyük bir reform hareketine giriştiler. Kendilerinin, noksanlarının yeni tanımağa başladıkları makine kudretinden ileri geldiğini anladılar. Bütün güçleri ile endüstriye, makineye ehemmiyet verdiler. Tarihte pek az millete nasib olan bir süratle, sivilizasyonun (yani endüstri, onun icabı ekonomi ve onun icabı organizasyon...) bütün metodlarını Avrupa'dan, özellikle Amerika'dan öğrenerek memleketlerinde geliştirdiler. 1905 de Rusya gibi bir devleti Mançurya'da görülmedik bir mağlûbiyete uğrattular. Bu tarihten sonra bütün ana toprakları 382 bin kilometre kareden ibaret olan ve dünyanın en zalim tabii güçlerine malik ülkelerini dünyanın bir cenneti haline getirdiler. Şimdi bir Asyalı, hatta ırk bakımından Avrupa'dan tamamen ayrı olan bu memleketin insan tipi, Asyalı mı, yani şarklı mıdır, garplı mıdır. Japon tarihi kendi milletine şarklı, garplı diye bir tip ve bir kültür farkı tanımaz. Japonya Japonyadır ve medenî insanlardır. O halde medeniyet ülke ile kaim değildir. Japonya, insandaki veya toplumdaki, kültür ve yaratıcılık gücünü elde etmiştir. Şimdi Türklerin durumunu dikkate alalım :

Türklerin durumu : Japonlara nazaran Türkler, Avrupa kültür ve medeniyetile münasebetleri birkaç asra değil, ilkçağlara kadar uzanır. Özellikle Anadolu'da devlet kuran Türklerin Avrupa ile münasebetleri Selçuk devrindeberi devam etmektedir. Hatta bu münasebetlerde Türkler Avrupa'ya birçok şeyler öğretmişlerdir. Bu tarihî safhaları bir tarafa bırakarak, Avrupa kültür ve medeniyetin üstünlüğünün Osmanlı İmparatorluğu, daha doğrusu islâm dünyası tarafından kabul edilince Türkler garbı, Avrupa'yı öğrenmeğe çalıştılar. Fakat garp nasıl öğrenilir. Avrupa kültür yahut medeniyetinin hangi suretle geliştirilmesi kabildir. Bu hususta yapılan islâhat, reform programları hep yarı, yahut rasyonel, ilmî esaslara dayanmayan plânlar olduğu bugün artık iyice bilinmektedir. III. Ahmed'in Nevşehirli damat İbrahim Paşa'nın yaptıkları reformlarla Lâle Devri ancak on yıl dayandı 1730 da son buldu. Bu devirde yapılan reform programında herşeyden evvel askerî sahada Avrupa'nın teknik vasıtasından faydalanmak idi. Bunun yanında kültür meselelerine de yer verildi meselâ matbaa geldi (1726). Matbaanın kime zararı

vardı, hiçkimseye, ancak fetva ile tesis olunabilmişti. Gerçekte matbaanın islâmiyete mugayir bir hareket olduğu meselesinden mi matbaaya karşı gelindi. Bugün buna hayır diyoruz, sebep daha ziyade iktisadî durumu zorlaşan ve özellikle musahhihin, istinsah ile geçinen, maişetini temin eden okur yazar sınıf matbaa gelirse ekmeğinden olacaktı, onun için dinî âlet ettiler. Halbuki matbaacılığın Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğuna 16. yüzyılda geldiği ve bazı eyaletlerde gayri müslimlerin incili basdıkları biliniyor (Bosna'da olduğu gibi). Bir sivilizasyon vasıtası olan matbaa makinesinin tatbikinde Osmanlı reformatörleri bu meselenin organizasyon işini anlayamadılar. Vaktile Devlet-i Osmaniye, sivilizasyon konusunda organizasyon meselesini de hesaba katmıştır. Pek meşhurdur ki, Kanunî Sultan Süleyman sefere çıkarken, lâzım olan harp vasıtası için ağaç ve keresteler ormanlardan temin edilince, kesilen bir ağacın yerine başka bir ağacın dikilmesini emretmişti. Bütün harp vasıtaları aynı şekilde büyük bir nizama bağlanmıştı. Meselâ, mandalar top çekme vasıtası olduğundan hayvanların güçlü kuvvetli olması için Toroslarda serbest bir muntkada yetiştirilirdi. Harp zamanında yahut hazerde terbiye edilirdi. Konuyu dağıtmamak için modern Türk kültürünün karşılaştığı zorlukların, Japonya ile mukayesesinde, bir Türk bilgininin görüşünü arz etmekte fayda olacaktır. Türkiye'ye batıdan, Avrupa'dan gelen kültür ve medeniyet karakter bakımından Japonya'dan ayrılır. Bu hususta Ahmet Muhiddin 1919 senesinde yazdığı eserinde -Die moderne Kulturbewegung in der Türkei- diyor ki, Türkler Avrupa'dan yalnız medeniyeti değil, kültürü de almışlardır. Yani Türkiye'de gelişen modern kültür hareketi, yalnız sivilizasyon, medeniyet değil, aynı zamanda, kültür Avrupa'nın âdet, anane, sanat hatta dinî mefhumu da gelmiştir. Bir başka deyimle Türkler Avrupa'nın hem kültür ve hem de medeniyetini birlikte almışlardır. Bu suretle büyük kültür değişme hareketi başladı. Kültür değişmelerinin millete nasıl mal edileceği iyice araştırılmadı. Böylece Türkiyede biri daha ziyade garplılık, diğeri şarklılık bugünkü ifade ile bir gericilik ve ilericilik davası oldu ve memlekette uzun bir süre iki cepheli bir mücadele, sosyo-kültürel gelişmelere zaman zaman büyük manialar çıkardı. III. Selim'in topyekün bu kalkınma hareketi ki, Nizam-ı cedid terimi altında ifade edilir, başarısızlıkla sonuç buldu. Meselâ bizde Teknik Üniversite'nin başlangıçları sayılan «Mühendishane-i berr-i hümayun ve Mühendishane-i bahr-i hümayun» Fransa'dan daha önce yahut aynı devirde başladığı halde, Fransa aradan geçen 170 yıl zarfında atom çağına çoktan ulaştı. Biz el'an teknik sahada nasıl gelişeceğimizi düşünüp ilerlemek gayreti içindeyiz (Fahir Yeniçay, Tanzimat I). Şüphesiz ki, yukarıda arz olunduğu gibi, Türkiye'nin tarihî ve coğrafi mev-

kiinin dünya siyasetinin terazisinin kefesinde hangi tarafa ağır basarsa, o tarafın ağır geleceği davası bu ülkenin reform meseleleri üzerinde de önemli tesirleri vardır. Bazen dost, bazen düşman reformları tahribde devam etmiştir. Bu önemli hadise dolayısıyledir ki, Tanzimat fermanının ilânı meselesinde, Koca Mustafa Reşit Paşa, bu fermanın kendisi tarafından okunması için görevlendirildiği vakit, evinden çıkarken ailesi ile helâllaşmış olduğu rivayet edilir. Bilindiği üzere Tanzimat fermanı ile kısmen Avrupa kültür ve medeniyetine biraz olsun kapı açılmış oldu. Fakat halk tanzimatı geniş miyasta kabul etmedi. (Doktor Spitzer'in hatıralarında okuyoruz ki, İstanbul'da bir sünnet düğününde yapılan eğlenceye padişah sultan Mecid de iştirak etmişti. Doktor Spitzer onun özel doktoru idi bu davete katılmıştı. Doktorun verdiği malûmata göre merasim Topkapı civarında kurulmuş çadırlarda yapıyordu. Bir tarafta eski halk oyunları, Türk klasik musikisi canbazlar ve saire devam ederken, çadırların bazılarında da klasik garp musikisinden parçalar çalındığı, hatta operalar, operetler temsil edildiği görülüyor ve doktor hayrette kalıyor). Bu hal vesikalara dayanan bir olaydır. Bir tarafta garp bir tarafta şark, daha 19. yüzyılda devam edip gitti.

1856 islâhat fermanı ise, Tanzimat reformlarının tatbikinde daha büyük zorluklar getirdi. Osmanlı İmparatorluğundaki idari, malî, iktisadî, kültürel meselelerden dolayı çıkan ayaklanmalar, hep bu fermanın sonra önüne geçilmesi mümkün olmayan bir durum arz etmeğe başladı. Bosna-Hersek, Rumeli (Bulgaristan, Sırbistan, Eflâk-Boğdan, Girit) ayaklanmaları, özellikle Hicaz, Yemen, Cidde, Şam, Beyrut isyanları hep bundan sonra gittikçe kuvvetlendi. Pek meşhurdur ki, Emin Âli Paşa'ya sormuşlar, Osmanlı Devleti'nin istikbalini nasıl görüyorsunuz, cevap olarak ben yarının ne olacağını tahmin edemiyorum istikbali ne bileyim demiştir. Tanzimatta devletin organizasyon sahasında bir integre siyasetten ziyade bir desintegre, desorganizasyon görülür. İntegrasyon meselesini meşrutiyette arayan Yeni Osmanlılar da muvaffak olamadılar. 1876 anayasası (23 Aralık) Osmanlı birlik ve beraberliğini temin edemedi. 126 mebusun bir kısmı tamamen hıristiyan idi. Bunlar halka, özellikle müslüman Türklere yâr olmadılar. Birçok büyük makamlar daha Abdülmecit, Abdülaziz zamanında, gayri müslimlerin elinde kaldı. Cevdet Paşa bu hususta Mehmet Emin Âli Paşayı makamına çok haris bir insan olarak vasıflandırmıştır. Emin Âli Paşa hariciye vekili olarak vazife icabı Avrupa'ya gitmesi lâzım geldiği vakit, Hariciye Nezaretine vekil bırakmaz, kendisinin çalıştırdığı azınlıklar hariciye işlerini idare ederler, diye Cevdet Paşa eserinde kayd eder. Gerçekten bu tarihten sonra Osmanlı hariciyesi işlerinde birçok azınlıklar, Kara Todoriler, Aleko Paşa, Hırstoviç, Balkan

Harbi sırasında Norodongian Efendiler önemli görevlerde bulundular. (Lozan muahedesi için toplantıya giden Türk heyeti bu Noradongiyani'yi Lozanda görmüşler ve toplantıda Ermenilerin haklarını müdafaa edilmesini istemişti. İşin garip olan bir diğeri de Berlin muahedesi sırasında, Berlin sefaretinde görevli bulunan Osmanlı resmî memurlarından azınlıklardan bazıları Berlin muahedesinde azınlıklara yardım için teşebbüse geçmişlerdi). Bu durum garplılık, şarklılık meseleleri, Tanzimat devirlerini ve Meşrutiyet devirlerinde mühim rol oynadı. Öyle zamanlar olmuştur ki, Türk milletinin yeni bir devlet kurmak kudretine sahip olacağı bile şübhe ile karşılanıyordu. Burada Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerine son verirken, Cumhuriyet devrinin Sosyokültür meselelerine de özet de olsa bir göz gezdirmekte fayda vardır.

Cumhuriyet Devri : Cumhuriyet devri Sosyokültürü hakkında birçok eserler yazılmıştır ve elân da yazılmakta devam edilmektedir.

Atatürk inkılâbı, felsefesi, teşkilâtı, dünya görüşü itibarile tarihte yapılan reformlardan büyük makyasta daha verimli ilkelere dayanmaktadır. Bir defa Atatürk, inkılâbı nasıl tarif etmiştir. Meseleye buradan başlamak faydalıdır. 1925 de yapmış olduğu bir konuşmasında diyor ki «Türk inkılâbı nedir, bu inkılâp, kelimenin ve hassaten ima ettiği ihtilâl manasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardanberi gelen eski şekilleri bertaraf eden en mükemmel bir tarz olmuştur..». Atatürk inkılâp kelimesinde, ihtilâl manasını da görüyor. Fakat ondan vâsi bir tahavvülü icap ettirdiğini açıklıyor. Biz büyük Atamız'ın bu sözünü göz önünde tutarak düşünecek olursak, o inkılâbı hemen ihtilâl manasına almıyor, bundan geniş yani Evolution'u da ifade eden tahavvüllere yer verilmesini istiyor. Atatürk devrinde inkılâp sözü ihtilâl sözüne daima üstün olarak kullanılmıştır. Bugün dilimizde ihtilâl kelimesi Devrim diye yerleşmiş, inkılâp kelimesi arka plânda kalmıştır. İnkılâp Revolution, batı dillerinde ihtilâl, değişme, tahavvül diye kullanılır. Fakat her inkılâp bir Evolutionu da beraber getirir. Esasen dünya tarihi, geniş makyasta bir evolution ve revolution olarak görülür. Nitekim Atatürk inkılâbı zamanında sağlığında gelişme ve ilerleme yani evolution kaydetmiştir.

Yine Atatürk 1925 de yaptığı bir konuşmasında diyor ki, «Çok milletlerin halas ve itilâ mücadelesinde mütehavvir oldukları görülmüştür. Bunlar Türk milletinin şuurlu tahavvürüne benzemez». Büyük Atatürk'ün bize bıraktığı birçok öğüt ve nasihatlerinde şuurlu, yüksek ahlâklı vasıflı bir milletin çocukları olduğumuzu açıklamıştır. Onun ilkelerinde herşeyden evvel şuurlu olmak, yani insan akıl ve zekâsının medeniyet ve kültür sahalarında hâkim olmasının arzusu vardır. Büyük Atatürk anarşiden nefret eden bir

insandı. Bugün o'nun inkılâp dediği devrim kelimesi çok kere yanlış yere kullanılmakta, büyük Türk inkılâbının arzu ettiği ilkeyi sarsmaktadır. Bugün üniversitemizde okunan inkılâp tarihi dersleri, gençliğin dilinde ve hatta resmî müesseselerde devrim tarihi diye yer almıştır. Nitekim bu kelimenin yanlış yorumlandığını bilen sayın genel kurmay başkanlığı, harp okullarında okunacak olan kitaba «Türk İnkılâp Tarihi» adını vermiştir. Bir ülkenin millî güvenliği sosyo-kültürel açıdan mütalâa edilince terimler büyük bir mana taşır. Bundan dolayı biz bu konuyu işlerken Atatürk zamanında yazılmış olan bir eseri göz önünde bulundurduk. Kemalizm İnkılâbının Prensibleri adını taşıyan eser 1938 yılında M. Saffet Ergin tarafından kaleme alınmıştır. Büyük Türk medeniyetinin tarihi ve sosyolojik tetkikine bir medhali ihtiva eden eserde başlıca hususlar incelenmiştir. Türk ırk ve medeniyetin karakteri, Türk cemiyetinin tarihî tekâmülü, halk ve millet mefhumları, Türk'ün sosyal karakteri, tekâmülü, sosyal müesseseleri, bu müesseselerin tarihî gelişmeleri birer birer incelenmiş ve Türk medeniyetinde üçüncü merhale, demokratik, endüstri, medeniyet ve Cumhuriyet devri anlatılmıştır. Eserin ikinci cildinde ise, milliyetçilik ideali, şuurlu milliyetçilik, millî tarih, millî dil millî menfaat, millî ülkü neler olduğu izah edilmiş ve nihayet Türkiye'de halkçılık nedir, zaferi ve inkişafı hakkında izahat verilmiştir. Saffet Ergin, idealist bir tarih görüşü altında Kemalizm prensiblerini anlatmış ve bu suretle Türk milletinin kendine ve kendi kültürüne, özellikle sosyokültür meselelerini şuurlu bir mefkûreye bağlamıştır. O devirlerde Türk münevverleri elbetki, Atatürk inkılâbının getirdiği ideallerden faydalanmışlardır. Onun zamanında kültür psikolojisi bakımından eğitim ve öğrenimde devlete ve millî gayelere uygun şuurlu bir tedrisat uygulanmıştır. 1924 de Darülfununa tamamilen muhtariyet verildi. 1933 de bugünkü Türk Üniversitelerinin temeli atıldı ve denebilir ki, bu devirde Türk üniversiteleri Avrupa üniversiteleri ayarında bir seviyeye ulaşan bir teşkilâta kavuşmuştu. Çünkü üniversiteler kültür müesseselerinin başı olduğundan herşeyden evvel bu müesseselerin başlıca görevi devletin gelişmesi hususunda her türlü ilmi araştırmaları yaparak icra makamlarına arz etmektir. Meselâ, bir milletin sosyal bünyesinde önemli rolü olan göçler meselesi ilmi konu olarak bu kültür müesseselerimizde incelenmektedir. Nitekim kesin olarak araştırmalarından gayet iyi biliyorum ki, İstiklâl Harbi zamanında, Türkiye'ye 2 milyondan fazla insan gelmiş ve bunlardan birçoğu millî mücadele içinde bulunan Anadolu'ya geçmişlerdir. Harp içinde bulunan bir devlet bu mühim meseleyi nasıl başarmıştır. Bu ciheti bugün hayretle karşılıyoruz. Lozan muahedesinden evvel Anadolu'da bu göç hareketlerinin millî gücümüz üzerinde ne gibi rolü ol-

muştur. Yurtlarını, vatanlarını terke mecbur olan bu Türklerin felâketi bugün âdeta unutulmuştur. Dikkat edilecek olursa, bu durum âdeta Selçukîler devrinde Moğol tahakkümünden kaçan Türklerin durumuna çok benzemektedir. İşte sosyoloji bilim dalında çalışanların ilk görevi bu konuları incelemektir. Bugün göç meselesi hem dahilî ve hem de haricî olmak üzere, daha büyük bir problem arz eder. Çünkü dünyada tek müstakil bir Türk vatani varsa o da Türkiye Cumhuriyetidir. Milyonlarca Türk yabancı ülkelerde Türkiye'yi heran izlemektedir. Toplumlarda görülen kaynaşmalar elbet ki her memlekette vâkidir. Bugün nüfus artışı dolayısıyla, 20 milyondan fazla bir Türk kitlesi yabancı ülkelerdedir. Bu Türkler, bir gün ya memleketlerine dönecekler yahut kayıp edilen vatandaşlar olacaktır. Kültür sosyologları, Avrupa'da bu meseleyi durmadan incelemektedir. Göçmenler arasında yapılan bir araştırmada özellikle mübadele ve İstiklâl Harbi ve daha sonraki devirlerde büyük Atatürk'ün izlediği sosyal politika ve iskân meseleleri hakkında ki gayreti unutulmamıştır.

Atatürk'ün inkılâbı memleketin asırlardanberi arzu ettiği bir hasretin yerine getirilmesi olmuştur. Fakat, şimdi görüyoruz ki, bu inkılâba karşı görülmedik bir hücum faslı başlamıştır. Lâiklik tenkit edilir, halkçılığa başka mana verilir, inkılâb, devrim diye tasvir edilir, Atatürk tarih tezi yanlış anlaşılır, o halde sosyal kültür meselelerinde yapılan bunca zahmetler, meşakkatler boşa mı gitmiştir. Burada bizim sosyo-kültür hatta millî güvenliğimizi içten ve dıştan tehdit eden birkaç misali vermekle konumuza son verelim. Zira sosyo kültür davaları da, hürriyet ve demokrasi mefhumları gibi korunmağa müdafaaya muhtaçtır. Zira, Türkiye daha evvel söz konusu olduğu üzere, dünya siyaset terazisinin mihrak noktasındadır. Her dış güç onu kendi tarafına çekmeğe yahut kültür entegrasyonunu parçalamağa teveccüh etmektedir. Daha 1973 de Atatürk Devrimi Sosyolojisi ismi altında Steinhaus'un kitabı dilimize çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Asıl metni almanca olan bu eserin esas adı Soziologie der Türk Revolution (Türk İnkılâbının Sosyolojisi)dir. Türkçeye çeviren kitabın bu adını değiştirmiş, hiç Atatürk adı yok iken «Atatürk devriminin sosyolojisi» diye uydurmuştur. Bu kitapta sosyoloji bakımından öğrenilecek pek az bilgi vardır. Fakat yazar, indirektiman Türk inkılâbına ve Türk inkılâbını yapan kahramanlara o derece hücumda bulunmuştur ki, gençlik bunları okuyunca, hem tarihe hem inkılâba kayıtsız kalacaktır. Şimdi örnek olarak bu kitaptan sahife 202-203 ü takip edelim: «Azınlıkların gücü bir bakıma kırılmış olmasına rağmen, 1919 yılında ticaret, bankacılık ve endüstri alanlarında gerçek bir ulusal burjuvazi oluşmamıştır... Savaş sırasında, Ermeni zanaatkâr, sanatkâr ve tüccarların Anadoludan çı-

karılması ile oluşan boşluk, aynı yeteneklere sahip Türk gurublarının olmayışı dış ticaretin duraklaması ve satın alma güçleri yüksek olan Ermenilerin tedirgin oimaları nedeni ile talebin azalması gibi faktörler doldurulamazdı. Böyle bir durumda ulusal bir kapitalizm yerine tarıma önem verilmesi daha uygun olurdu. Özellikle yeni başkent Ankara'nın kuruluşunda bu durum açıkça görülür. Ermenilerin hizmet sektörünün de ticarete ulaşım ve el işçiliği alanlarında bıraktıkları boşluklar uzun yıllar doldurulamamıştır...» diyor ve yine Türk milletini ve idaresini umumî efkârda suçlamaya devamla «Türk orta ve üst tabakalarının, azınlıkların yerini alabilmek için onların ekonomik etkilerinin kırılmasını istemiş oldukları bir gerçektir. Bu tutum, kendi mal ve mülkleri ile yahut ticaret ve ulaşım şirketlerine ortak olmak yolu ile görevleri dışında faaliyet göstermek isteyen subay ve memurlar için geçerlidir. Bu kişiler çeşitli girişimlerinde devletin yasama ve yürütme organlarıncı sağlanan güvenden yararlanmışlardır. Az zamanda çeşitli bölgelerde ileri gelenlerin ve kurtuluş savaşına aktif olarak katılanların politik güçlerini azınlıklardan boşalan alanlara yayılmak yolunda kullanmış oldukları bilinmektedir. Ayrıca 1920 yıllarında birçok Kemalist öncünün, devletin maddî ve manevî desteği ile iş alanındaki en iyi yerleri ele geçirmeği başardıkları da bir gerçektir. İş Bankası buna en iyi bir örnektir. Bu banka 1924 yılında Kemalist çevrelerin ileri gelen kişileri tarafından ve kuruluş sermayesinin büyük kısmı Mustafa Kemal tarafından desteklenmek suretiyle kurulmuştur. Ancak kuruluş sermayesinin nasıl oluştuğu hakkında kesin bir bilgi yoktur ve Türk yazarları bu konuda malûmat vermemektedirler...» diyerek kendini temize çıkarmak istiyor. Birçok yalan yanlış fikirlerden sonra sahife 204 de Kemalistler hiçbir zaman sınıf çıkarlarının savunucusu olmamış ve bu konuyu her zaman geri plânda bırakmıştır demiştir. Burada sınıftan mak-sad köylü, işçi sınıfı demektir.

Bu neviden neşriyatı okuyan kimseler, tarih yahut Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını ve milletin siyaseti uğrunda mücadelelerini bilmiyorlar ise, bugün Türk toplumu hangi sosyo-kültür ve millî güvenliği etrafında toplanabilir meselesi ülkemizde hürriyet ve hükümlan olmakta bulunan demokrasi sistemini ne derece sarsabilir. Bunu daima göz önünde tutmak, kültür sosyolojisinde, yaygın ve okul kitaplarında üniversitelerde «mevcudiyetimizin yegâne mesnedi olan devletimizin» varlığı ve yüceliği anlatılmalıdır. Diğer taraftan bir Türk yazarı âlim ise, 1969 da yayınladığı eserinde (Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, Ankara 1969) sahife 120 de «Kemalizm ideolojisinin zaafına da belki bir noktada parmak basmak mümkündür. Kemalizm, kemalizm kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratmadığı ve yeni bir fonk-

siyon getirmedığı için, bir rakip ideoloji rolünü oynamamıştır. Kemalizmin Türkiye'de ailelerin çocuklarına intikal ettirdikleri değerleri değiştirmekteki etkisi ancak sathî olmuştur... Kemalizmin diğer bir za'fı da dine rakip olabilecek ideolojilerin ortaya çıkmasına müsaade etmemiş olmasıdır.» Şu birkaç örnekten, ilimde başı boşluğun, Atatürk ilkelerinin yanlış tefsiri, ilmi tarihe önem verilmemesi hatta Türk İnkılâp tarihinin lâyük olduğu vechile öğretilmemesi, Türk kültür sosyolojisinin büyük bir tahribata maruz kaldığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin kültür-sosyolojisinde arzu edilen kültür entegrasyonu için büyük tehlikeler yaratır. Özellikle her türlü kültürün gelişmesinde, türkçe, yani dil (lisan) en önemli bir vasıtaadır. H.V. Humboldt dili, cemiyetin, toplumun yarattığı bir kültür olarak kabul eder. Atatürk'ün dil konusunda vaz etmiş olduğu usul, Türk milletinin, Türk halkının anlayacağı bir dil kullanılmasıdır. Bugün bu büyük devlet adamı, idealist reformatör, inkılâbçı Türk liderinin kendi yazdığı eserini, Türk çocukları, onun «âti sizindir» diye Türk gençliğine hitabesini aradan geçen 35 yıl sonra anlayamıyor. Herkesin kendine göre Atatürk'ü, prensiblerini tefsir etmeğe hakkı yoktur. Atatürk'ün dil, din, tarih, Türk felsefesi üzerinde vaz ettiği dünya görüşleri hiçbir zaman yıkıcı, inhitata, dekadansa sürükleyici değildir. Atatürk lâik devlet görüşünü getirmekle, Türk milletinin kültürüne girmiş olan islâmiyetin ortadan kaldırıldığını söylemiş değildir. Türkler, devlet kurdukları 3 bin senedenberi hayat mücadelelerini lâik bir idare altında yürütmeğe çalışmıştır. Selçuk devrinde Osmanlı imparatorluğunda dünyevî kanunlar vardır. Sonçağ tarihinin padişahlarından III. Selim, II. Mahmud, Abdülhamit devlet idaresinde taassup, irtica ile mücadele etmişlerdir. Bir ilim adamımız, «Kemalizmin en büyük zaafı, dine rakip olabilecek ideolojilere müsaade etmemiş olmasıdır» diyor. Bu durum bir zaaf değil, iftihar edilecek bir prensiptir. Dine rakip bir ideoloji dinsizlik demektir. Atatürk buna müsaade etmemekle Türk milletinin kültürünü müdafaa etmiş demektir. İlimde bir esas vardır ki, o da şudur: bir inkılâp, içinde bulunan zamanın bütün çehresini, vechesini değiştirir, mazi ile âti arasında bazı boşluklar olur. İnkılâbdan sonra gelenler bu boşlukları doldurur, mazi ile âti arasındaki uçurum kapanır. Millet devlet hayatında bu suretle yapacağı evölüsyon ile ezelden ebediyete doğru daima sağlam bir temel üstünde yürür. Türk inkılâbları boş ve bir hayal mahsulü değildir. Bu inkılâblar tarihin zaruretlerinden doğdu, onun temelleri nasıl tahrip edilebilir. Kalem bazen kılıncıdan da keskindir. Bir demagoji esasen sarsılmakta olan dünya siyaseti karşısında, Türklerle büyük zararlar getirir. Bu zararların tamirine asla imkân yoktur. Demagojik neşriyat, yalnız Türk inkılâblarına çevrilmiş bir hareket değildir, bütün türklüğe

ve Türkiye Cumhuriyeti devletine yöneltilmiş bir düşman süngüsüdür. Anarşi yaratır, burada Goethe'nin bir sözünü hatırlatmak isterim, Goethe diyor ki «gençliğimdenberi anarşi bana ölümden daha can sıkıcı gelmiştir». Bu söz tarihin her devrinde geçerli olmuştur.

Ne gibi tedbirler alınmalıdır: Devlet plânlamasında manevî ilimlerin, manevî kültürün korunması için devrin müsaadesi oranında, bir eğitim usulüne yer verilmelidir. İnsanın yalnız bir madde, bir vücuttan ibaret olduğu değil, ruhen, manen de insan olduğu düşünülmalıdır. Kıbrıs harekâtında görüldü ki, Türk milleti gerçekte manevî sahada asla yıkılmamıştır. Bir yazarımızın (Ağaoğlu Ahmed, 1922) dediği gibi canlı hayatın verdiği tecrübeler, ibret dersleri, yüzlerce zengin kütüphanelerin ve muvazaaların tesirlerinden daha kıymetlidir. Bazen bir tek tarihî hadise bin cilt tarih kadar müfid olur. Bilhassa buhranlar esnasında milletler süratle yaşarlar. İki gün esnasında öğrendiklerini âdi zamanlarda senelerce devam eden müddet zarfında öğrenemezler (İnkılâb mı, İhtilâl mi, S. 36). Türkiye'de kültür konularına büyük önem verilmediğinden, gerici, ilerici, tutucu gibi bir takım terimler âdetâ memlekette bir ikilik yaratmaktadır. Bu hal tarihimizin eski bir derdidir. İrtica dıştan gelen bir tesirdir, siyasedir. Din siyaset yolu ile elde edilemez, o bir inançtır, manevî boşluğu doldurur, maşerî vicdanı yaratır, ahlâk ve terbiye üzerinde müessir olur. Bunlardan mahrum bir insan topluma yararlı olamaz, bağlanamaz. Ya robot olur, yahut nihilist. Medeniyet, modern dünya kültür görüşü üzerine kurulmuştur. Türkler ise, dünyanın en kültürlü milletlerinin başında gelmektedir. Bu kültürlü insanı medenî vasıtalarla teşhiz etmek zarureti vardır. Çünkü Türk milleti kendi millî duygusunu kolay feda etmemiştir. Unutturulmağa çalışılmıştır. Akıllıdır, zekidir. Atatürk'ün dünya görüşünde, Türkün unutulmuş medenî vasfı bir gün güneş gibi doğacaktır, sözü muhakkak gerçek olacaktır.

Türkiye'de üzerinde çalışılması, öğrenilmesi lâzım olan ilk mesele, mes'uliyet idrakî, vatani sevmek, toprağımızın kudsîyetini anlatmak, milletin mazisini iyi tetkik etmek, her ferdin davranışı, tutumu, devletin bekasına bir hizmet olduğu yönünde bir şuur yaratmak. Bu ve daha diğer bir çok kültürel mesele enstitüsyonel çalışmalarla mümkündür. Halbuki Türkiye'de bu nevi çalışmalar çok zayıftır. Fakat, şurasını açıklamak lâzımdır ki, birçok noksanlarımıza rağmen, Türkiye Cumhuriyeti büyük bir millî güce sahiptir. İyi niyetle atılacak her adım, her teşebbüs milletimizi lâyük olduğu kültür se-

viyesine ulaştıracak günler yakın bir zamanda gelecektir. Zira, Türkler tarihte birçok güçlüğü yenmesini bilmişlerdir. Büyük Atatürk'ün felsefesi her türlü eksiklerimizi tamamlamak için bize bir ülkü olmalıdır. Hepinizi saygı ile selâmlarım.